

E-zdroje u českých nakladatelů a vydavatelů

(Czech Publishing and E-sources)

Klára SUŠICKÁ
Městská knihovna v Praze
susickak@mlp.cz

INFORUM 2009: 15. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 27.- 29.5. 2009

Abstract:

The mass and durable change in the standard reading habits of a nation can only come to being with the principal innovation of its publishing market. No doubt, the number of interesting digitization projects has highly increased in the Czech Republic in several last years, often thanks to the international supporting programs. Unfortunately, the common lower attractiveness of the serious electronic text document among most of the population would probably stay by these new repositories unaffected. - Some successful, starting or financially uncertain concepts of the Czech official publishers to offer their products electronically and online will be presented, both the serials and the monographs; the Czech internet aggregators will be shown as fragmentary; the existing demand on the Czech speaking electronic sources, at least in the public libraries, will be illustrated; the growing abandonment of the offered secondary education matter on the behalf of the free accessible excerpts will be questioned, not regardless of the used languages.

Abstrakt:

Masovou a trvalou změnu ve standardních čtenářských návycích určitého národa lze těžko očekávat bez zásadní inovace jeho nakladatelského prostředí. Z velké části díky mezinárodním podpůrným projektům se Česká republika v posledních letech stala prosperujícím ohniskem různých digitalizačních projektů – avšak nutno přiznat, že jejich výsledky pravděpodobně výrazně neovlivní dosud spíše rozpačitý vztah široké veřejnosti k serióznímu elektronickému textovému dokumentu. Tento příspěvek přiblíží některé úspěšné, počínající nebo finančně velmi nejisté pokusy českých oficiálních nakladatelství o elektronické publikování, jak v oblasti knih tak periodik; kriticky analyzuje systémy pořádání dostupných českých online textů; ilustruje trvalou poptávku po (původně) českých e-zdrojích, a to minimálně ve veřejných knihovnách; nastiňuje roztoucí nebezpečí náhrady spolehlivých sekundárních pramenů anonymními lehkou dostupnými výtahy, mimo jiné z důvodů jazykové bariéry.

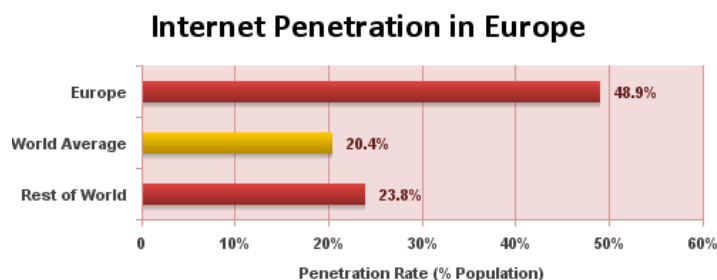
Co naznačují světové statistiky využívání internetu?

Není zřejmě pochyb o tom, že ve využívání internetu se Česká republika, spolu s ostatními zeměmi postkomunistického bloku, velice rychle dostala minimálně na evropský průměr – skutečnost, k níž výrazně přispěly státní programy internetizace.

Počet uživatelů internetu v České republice¹

<http://www.internetworldstats.com/eu/cz.htm>

YEAR	Users	Population	% Pop.
2000	1,000,000	10,292,000	9.7 %
2003	2,700,000	10,230,271	26.4 %
2006	5,100,000	10,209,643	50.0 %

Source: Internet World Stats - www.internetworldstats.com
Based on 1,596,270,108 world Internet users for March, 31 2009
Copyright © 2009, Miniwatts Marketing Group

Obrázek 1: Počet uživatelů internetu v České republice se pohybuje mírně nad evropským průměrem.

Při bližším rozboru těchto údajů důvod k radosti nad schopnostmi české populace efektivně se učit ovšem klesá: čas strávený četbou z internetu v r. 2007 oproti r. 1996 opravdu povážlivě narostl, nijak se v něm ovšem nepromítá podíl času investovaného do četby knih a časopisů². **Otázkou tedy zůstává, jaký charakter textů (dokumentů) je na českém internetu vlastně nejvíce v oblibě.**

Co by měl nabízet český elektronický publishing?

Zamysleme se nad tím, zda prostředí českého internetu (a nyní ponechme stranou jakkoli zásadní rozlišení na služby placené a volně dostupné) solidní čtenářský materiál - oborově i odbornostně vyvážený, s jasnou koncepcí, strukturou i finančním zajištěním - vlastně nabízí. Zda jsou plně k dispozici a vykryštalizováni oni „klíčoví hráči“ s jednoznačným rozhodnutím k investicím do nových, od tradičního psacího stroje a sítí kolporterů natolik vzdálených, platform elektronického publikování na globální úrovni³? Společnosti s vnímavým a flexibilním IT zázemím, pevnými nervy v zvládnutí kvalitní retrodigitalizace a otevřenou myslí vůči čerstvým pravidlům nové ekonomiky, jež by byly ochotny poskytnout záštitu po r. 1989 pracně obnovené tradici nosných českých vydavatelství a nakladatelství (a logicky tedy smluvním držitelům stovek atraktivních autorských práv)? Jistěže bylo učiněno mnoho kroků, leckteré české periodikum má vlastní webové stránky s vystaveným archivem, fungují jednotné zpravodajské portály, specializovaná profesionální vydavatelství vytvářejí sofistikované systémy s online nabídkou vlastní produkce, platná vědecká scéna se prostřednictvím svého publikovaného výzkumu napojuje na nejvýznamější světové znalostní báze. Ovšem o celkovém českém knižním a časopiseckém online prostředí uvedená fakta mnoho neříkají a k jeho modernizaci i obecnému povědomí bohužel přímo nepřispějí ani dobře míněné digitalizační projekty na záchranu mizejícího kulturního dědictví.

Jistou odezvou názorů populace na aktuální trendy v elektronických zdrojích jsou statistické výstupy počtu hlášení k online službám ve veřejných knihovnách. Městská

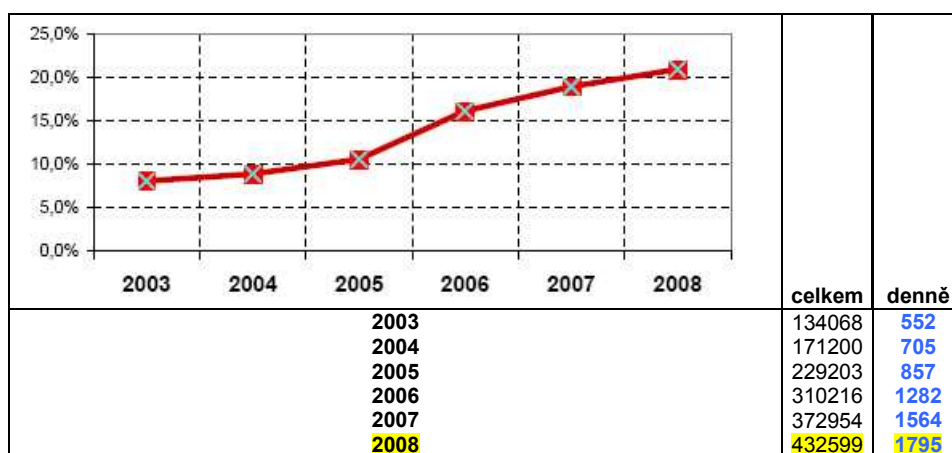
¹ Všechny následující odkazy na URL jsou k datu [2009-04-27]; některé předpokládají přihlášení

² TRÁVNÍČEK, Jiří: *Čteme?* Brno – Praha: Host – Národní knihovna, 2008, s. 93.

³ BROWN, David J.: *The Impact of Electronic Publishing*. München – K.G. Saur, 2008.

knihovna v Praze, zřizována Magistrátem hl. města Prahy, je univerzální krajská knihovna se sítí cirka čtyřiceti, z velké většiny automatizovaných, poboček. Přes své webové rozhraní umožňuje vyhledávání v katalogu a připojení k výpůjčnímu protokolu, dále k přibližně patnácti licencovaným zdrojům - všeobecným článkovým i referenčním, oborovým, mediálním, převážně plnotextovým. Do e-zdrojů vkládá až 5% finančních prostředků na nákup knihovního fondu, okrajově přitom využívá celostátní grantové programy. Na systematickém začlenění externích databází do celku své nabídky dlouhodobě pracuje jednak z důvodů jejich nesporné faktografické kvality jednak na základě své společensky ukotvené úlohy, kterou aktuálně spatřuje v cílené práci na zvýšení informační gramotnosti mezi veřejností. V tomto kontextu je pro ni klíčové průběžné sledování a vyhodnocování statistik využitelnosti elektronických služeb.

Obrázek 2: Tabulka znázorňuje růst v počtu tzv. „virtuálních návštěvníků“ Městské knihovny v Praze, tedy růst hlášení k jejím online službám. (<https://intranet.mlp.cz/>)

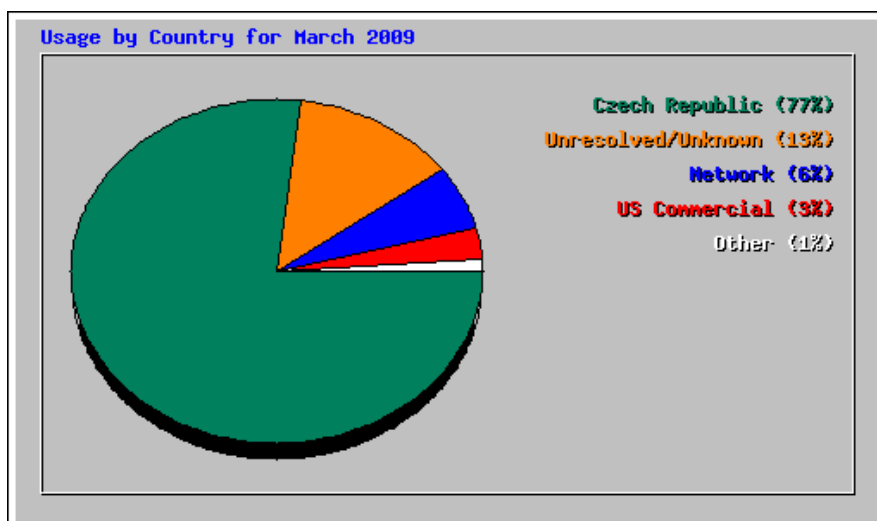

Obrázek 3: Roční statistika návštěvnosti fulltextové databáze s univerzálním pokrytím dokládá, že ji využíval jen každý asi 250-ý zalogovaný online návštěvník knihovny, tj. 0,4% (srovnej tabulka výše – průměrný celkový počet virtuálních návštěv). (<https://intranet.mlp.cz/stat/databaze/proquest/>)

Summary by Month										
Month	Daily Avg				Monthly Totals					
	Hits	Files	Pages	Visits	Sites	KBytes	Visits	Pages	Files	Hits
Mar 2009	743	676	137	11	173	356652	335	4130	20289	22308
Feb 2009	467	395	87	9	128	273610	256	2437	11066	13096
Jan 2009	331	298	84	8	126	284237	262	2630	9264	10283
Dec 2008	461	361	92	9	155	252372	302	2863	11198	14306
Nov 2008	592	513	127	10	158	366238	327	3826	15410	17772
Oct 2008	407	353	81	10	157	232619	310	2516	10945	12647
Sep 2008	144	118	26	4	79	63873	148	803	3562	4323
Aug 2008	268	231	60	5	89	119309	171	1873	7175	8319
Jul 2008	236	201	42	4	90	142193	153	1324	6256	7320
Jun 2008	397	368	57	5	105	226190	160	1729	11047	11935
May 2008	369	316	68	5	108	414154	179	2108	9797	11462
Apr 2008	494	450	105	8	136	463418	242	3156	13503	14844
Totals						3194865	2845	29395	129512	148615

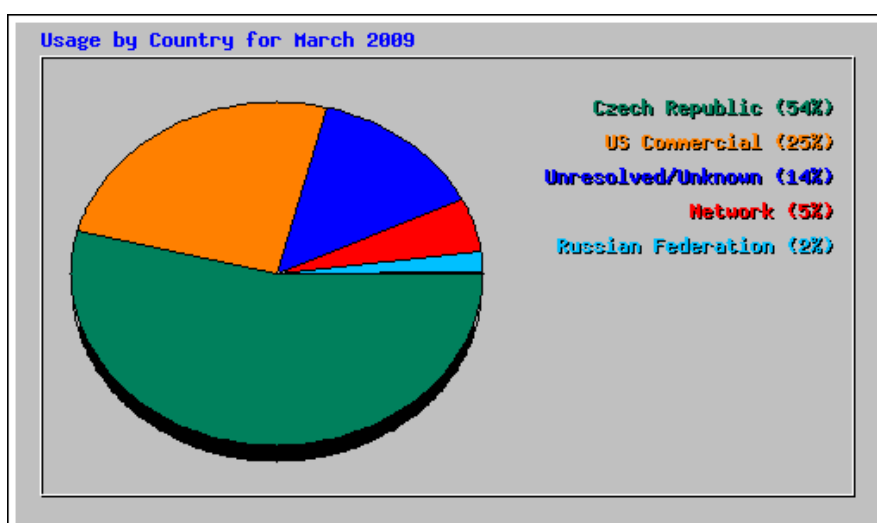
Nízké využití externích databází lze samozřejmě vysvětlit rezervami v propagaci, popř. kvalifikovanosti knihovnického personálu, na druhé straně, ostatní online elektronické služby MKP nejsou čtenářům zdůrazňovány výrazně více ani častěji. A přece jsou tu viditelné

disproporce. Evidentní a zároveň překvapivé je rovněž větší hlášení z ciziny, jehož objem naprosto neodpovídá celkovému procentuálnímu podílu čtenářů ze zahraničí.

Obrázek 4: Statistické rozložení všech přístupů na zabezpečené stránky Městské knihovny v Praze podle geografické polohy.

https://intranet.mlp.cz/stat/www/usage_200903.html

Obrázek 5: Hlášení k jednomu z externích e-zdrojů za totéž období.

https://intranet.mlp.cz/stat/databaze/film/usage_200903.html

Dlouhodobě se v Městské knihovně v Praze ukazuje skutečnost, že průměrně motivovaný zájemce by při studiu pravděpodobně sáhl po referenčním multioborovém online zdroji umožňujícím dálkové připojení, pokud by byl v češtině. Stejný závěr podporují statistiky návštěvnosti jediného ekvivalentního českého zdroje z nabídky knihovny – tj. online encyklopedie, a také počet hlášení k českým mediálním bázím, přístupným pouze z několika počítačů na půdě knihovny, v poměru k cizojazyčným, poskytovaným plošně a vzdáleně. Tato fakta připouštějí názor, že míra Čechů orientovat se v prostředí internetu, např. schopnost odstínit kvalitativní povahu zdroje, a sekundárně jejich obecné informační gramotnosti souvisí s množstvím a úrovní českých čtenářsky a informačně vyvážených online systémů.

Současný stav

Nakladatelství i vydavatelství v České republice poskytují svou produkci v online podobě dosud jen velmi částečně.

Příznivý vývoj zaznamenala především oblast periodik, v níž se během posledních let elektronická verze stala standardním doplňkem tištěné, i když označení „doplňěk“ asi nejlépe vystihuje její povahu – přístupová hesla jsou často vázána na klasická předplatná, technické pojetí ne zcela využívá veškeré možnosti vlastní online formě (zpřístupnění přes adresu počítače nebo síť bez hesla prakticky žádný z vydavatelů nenabízí, takže bonusové vstupy do webarchivů zůstávají často ve velkých institucích nevyužity), retrospektiva ročníků logicky trpí neúplností. Samostatnou kapitolou jsou původní internetová periodika – pokud vycházejí pouze v této podobě, nemusejí řešit zpřístupnění vydání z „papírového věku“ a plné zveřejnění aktuálních obsahů je většinou v zájmu vydavatele, opírajícího se výhradně o inzertní činnost nebo dotační systémy.

Knižní odvětví po krátkém přechodném zájmu o pevné nosiče elektronických dokumentů v 90. letech 20. stol. (disky se nadále ve vysokoškolských a institucionálních nakladatelstvích vyhradily na vydávání učebních materiálů a ročenek, triviální šíření digitalizovaných sbírek apod.; obecně pak plní především funkci příloh)⁴ zůstává moderními formami publikování prakticky nedotčeno. Ve srovnání s periodiky jde samozřejmě především o problém kvantity a tedy nároku na technickou kapacitu, v tomto směru můžeme pokročilá internetová knihkupectví významných českých nakladatelství a distribucí vnímat jako jedno z možných východisk pro budoucí nabídku plných textů (třeba i proto nesou mnohá z nich dvojsmyslnou značku *books online*). Na druhé straně, bez zásadní změny v systémovém pohledu by se ani časopisecké a novinové tituly po internetu nerozšířily – počínaje specifiky licenčních smluv, přes důraz na vzájemné linkování (v případě knižních reedice slibuje naopak využití ještě mnohem širší), až po strategické zahrnutí čtenářské recepce.

Obrázek 6: Přestože se jedná o zjevný marketingový tah, společnost aspirující na největší celostátní knižní distribuci by se zkruslování pojmů „internetové knihkupectví“ a „knihy online“ měla vyvarovat.

<http://www.knizniweb.cz/jnp/cz/index.html>

Z pohledu příjemce je kvalitní online vydání jednoho titulu nebo dokonce kompletu titulů jediného nakladatele nebo vydavatele (obdobně vznikají profesionální systémy

⁴ E-learning vnímáme již jako samostatný obor – vedle distribuce (single licence se nadále drží jen v oblasti jazykových příruček) jde totiž stále více o celkovou softwarovou podporu vzdělávacích institucí.

literatury právní) stále jen mezistupněm k dosažení ideálního prostředí pro kvalifikované vyhledávání:

Obrázek 7: Expanzivní české vydavatelství za pár let své existence dokázalo, včetně internetové prezentace, solidně pokrýt pole zájmových periodik – avšak čtenáři navyklí na tradici českých popularizačních časopisů by pouze s tímto portálem sotva vystačili.

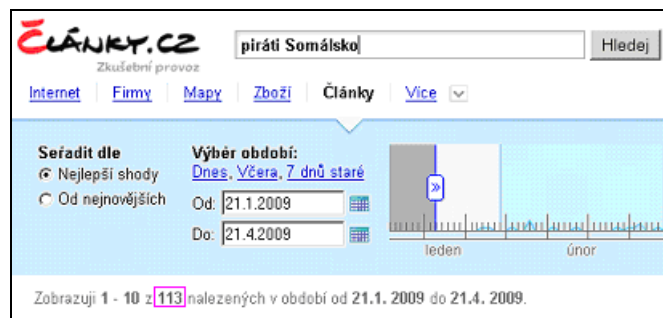
<http://www.grandprinc.cz/praha/>

Tím je sloučení co možná nejvíce informačních zdrojů pod jediné vstupní uživatelské rozhraní - škála odbornosti (byť jistá hierarchizace bude nutná vždy), vydavatelů, rozsahu, typů dokumentů atd. by se zobrazila hned v počátku a sama o sobě by již mohla být považována za relevantní informaci. Možnost zobrazení plného textu je pro takové, byť předběžné, sondování však nesmírně důležité.

V oblasti **zpravodajství** se z praktických i komerčních důvodů podobná centra obsahů dodávaných více méně renomovanými českými médii začala spontánně vytvářet pod hlavičkou monitoringových firem a o něco později univerzálních informačních agregátorů - k sledování aktuálního celospolečenského dění je tedy nyní k dispozici několik poměrně spolehlivých českých online pramenů, i když úroveň licencovaných vůči volně dostupným kolísá.

Obrázek 8 a 9: Rozdíl v počtu výsledků pro tentýž dotaz u licencovaného a volně přístupného zpravodajského zdroje. <http://mediasearch.newtonmedia.cz/> <http://www.clanky.cz/>

České knihy jsou na internetu zveřejňovány v různých podobách, ale jen výjimečně z iniciativy samotných nakladatelů. Je možno narazit na slušné kolekce, jde-li o určitý žánr nebo cíleného autora, v žádném případě se však touto cestou nelze ve větší míře seznámit s knižní produkcí nejnovější. Na relevantní výsledky projektů nastoupených společností Google - Google Books, příp. Google Library – si budeme muset ještě počkat.

Obrázek 10: Z přibližně 3500 českých knih nabízených ke stažení do kapesních počítačů na stránkách *Palm knihy* jsou přibližně 1/5 sci-fi, ve zbytku převažují publikace, které (již) nepodléhají autorským právům. (<http://www.palmknihy.cz/>)

Palm knihy

Dnes je neděle 26.4.2009 Máme pro Vás celkem **3 565 knih**

Palmknihy Forum Recenze Statistika RSS a jiné verze Zajímavé odkazy Jak číst Všeobecné iPhone Windows Mobile PalmOS Symbian Windows XP/Vista Další... Literatura Zlatý fond Dětské Ekonomie Fantasy Horor Humor Ikarie Klasika Krimi	Statistiky Palmknih Přehled Nejstahovanější Nejlépe hodnocené Sedmidenní žebříček Nejúspěšnější autoři																																			
	Počty knih podle kategorií <table border="1"> <tr><td>Dětské</td><td>206</td></tr> <tr><td>Ekonomie</td><td>22</td></tr> <tr><td>Fantasy</td><td>330</td></tr> <tr><td>Horor</td><td>31</td></tr> <tr><td>Humor</td><td>286</td></tr> <tr><td>Ikarie</td><td>65</td></tr> <tr><td>Klasika</td><td>309</td></tr> <tr><td>Krimi</td><td>158</td></tr> <tr><td>Militaria</td><td>159</td></tr> <tr><td>Natura</td><td>515</td></tr> <tr><td>Naučné</td><td>211</td></tr> <tr><td>Počítače</td><td>29</td></tr> <tr><td>Poezie</td><td>123</td></tr> <tr><td>Povídky</td><td>338</td></tr> <tr><td>Právo</td><td>55</td></tr> <tr><td>Romány</td><td>66</td></tr> <tr><td>Sci-fi</td><td>629</td></tr> <tr><td>Současné</td><td>26</td></tr> </table>	Dětské	206	Ekonomie	22	Fantasy	330	Horor	31	Humor	286	Ikarie	65	Klasika	309	Krimi	158	Militaria	159	Natura	515	Naučné	211	Počítače	29	Poezie	123	Povídky	338	Právo	55	Romány	66	Sci-fi	629	Současné
Dětské	206																																			
Ekonomie	22																																			
Fantasy	330																																			
Horor	31																																			
Humor	286																																			
Ikarie	65																																			
Klasika	309																																			
Krimi	158																																			
Militaria	159																																			
Natura	515																																			
Naučné	211																																			
Počítače	29																																			
Poezie	123																																			
Povídky	338																																			
Právo	55																																			
Romány	66																																			
Sci-fi	629																																			
Současné	26																																			

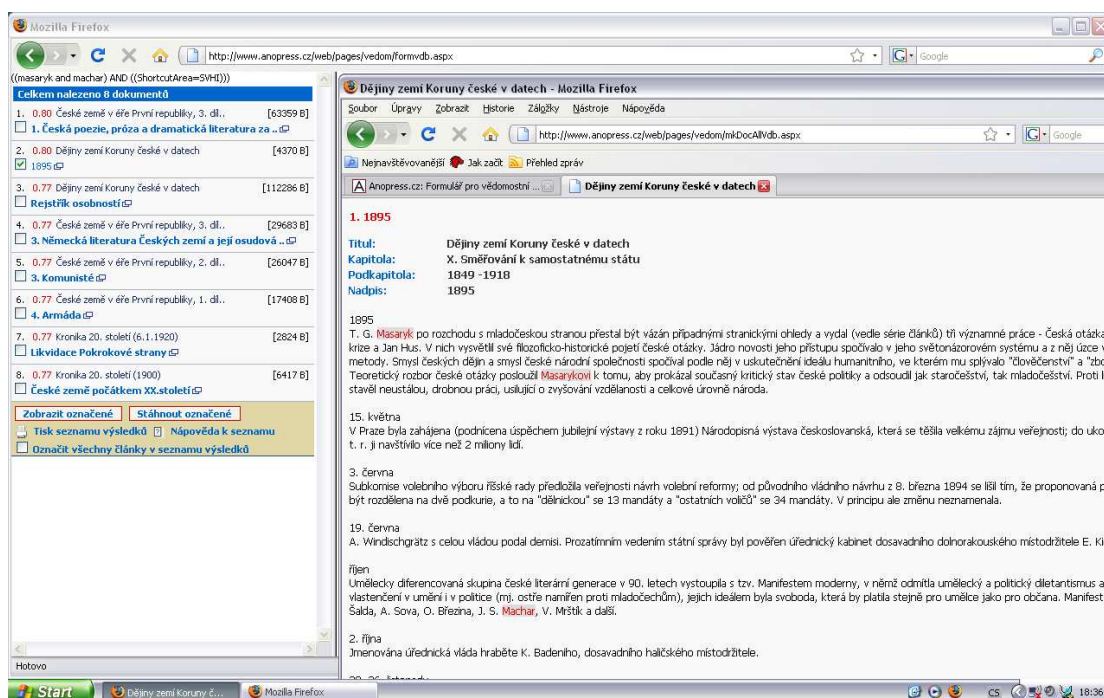
Výhled aneb Proč si vážít tradice?

Každý životaschopný projekt české multioborové článkové databáze, příp. databáze elektronických knih, musí být silný ve dvou důležitých bodech. Prvním z nich je vysoce progresivní dodavatel technologií s rámcovým povědomím o fenoménu „publikační exploze“. Žádné nakladatelství expandující na internetu si nemůže dovolit brát na lehkou váhu standardizaci strukturálních prvků, vývoj v klasifikačních schématech, taxonomiích, pečlivou analýzu možností a typů katalogů, systémů pořádání – jen tehdy se totiž bude moci stát platným hráčem v „informační ekonomice“, disciplíně, která sice stojí na počáteční finanční i mentální investici, která v sobě ovšem do budoucna nese exponenciální potenciál včetně

automatických reputačních a samoregulačních mechanismů, v klasické ekonomice nemožných.⁵

Druhým předpokladem je tradice českých nakladatelských a vydavatelských domů, včetně akademických. Existuje jistě řada témat, v nichž čeští badatelé mohou svůj výzkum plně sladit s globálním a nemá smysl zde uměle vytvářet jakákoli duplicitní střediska, existuje však jistě minimálně stejně dlouhá řada takových, v nichž je teprve třeba ujasnit si vlastní koncepci nebo ji naopak záměrně pěstovat (vycházíme-li z přesvědčení, že k přednostem Evropy bude vždy patřit její pestrost), nepočítaje témata regionálně specifická – pádná jednotná platforma k odborné výměně názorů a čerpání kompetentních stanovisek schází. Přínos, jaký by takové systémy, co by internetová studijní centra obsahů různé urovně odbornosti, znamenala pro české školství není třeba zdůrazňovat.

**Obrázek 10: V levém sloupci seznam 8 dokumentů z několika různých českých klasických pramenů vyhledaných na dotaz „T.G. Masaryk AND Svatopluk Machar“, vpravo ukázka textu. Výsledek takového rozsahu by žádný ze zahraničních středně odborných vědomostních systémů nepřinesl, a mohli bychom to po něm těžko žádat. Citovaná ojedinělá česká báze je placená, dodávaná pouze přes heslo, bez možnosti vzdáleného přístupu, sporadicky doplňována a vyvíjena...
(<http://www.anopress.cz/web/pages/vedom/formvdb.aspx>)**

⁵ OČKO, Petr: *Klíčové aspekty rozvoje obchodních modelů informační ekonomiky na počátku 21. století*. Praha – UISK FF UK, 2007. (http://texty.jinonice.cuni.cz/studijni-texty/ocko-petr/ocko_01.pdf/view)